

Отже, значення Синьоводської битви, унаслідок якої східноєвропейський регіон знову «потягнувся» до західноєвропейської цивілізації, не можна не оцінити позитивно.

Гордієнко С.
НТУ «ХП»

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА В КОНЦЕПЦІЇ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Метою пропонованого дослідження є визначення місця українського козацтва в історичній концепції видатного українського історика М. Грушевського. Слід визнати, що М. С. Грушевський у своїх працях розглядав козацтво не як окрему сторінку історії, а як фазу, стадію життя українського народу та провідний її чинник. Михайло Сергійович ототожнює історію української козаччини із зародженням української нації.

Історик ґрунтовно проаналізував різні теорії генези українського козацтва, які вже існували в історіографії: хозарську, черкаську (М. Карамзін, М. Погодін), чорноклобуцьку (П. Куліш), татарську (М. Костомаров), уходницьку (Д. Бантиш-Каменський), бродницьку, генетичного зв'язку козаччини з Київською Руссю, або автохтонну (В. Антонович). Науковець розрізняє козаччину як «побутове явище» і як суспільну верству. На етапі зародження козацтва, на його думку, мало певний зв'язок із різними своїми попередниками – бродниками, степовими «промисловцями» та ін.; але як окрема суспільна група козацтво сформувалося внаслідок дії історичних чинників протягом XVI ст., певні організовані форми й правове визнання дістало аж на зламі XVI–XVII ст.

Козацтво, як указує вчений, притягує до себе великі маси селян і міщан, набуває рис соціального протесту проти режиму польської шляхти і стає соціальною верствою, провідною силою українського суспільства, центром українського життя на період понад століття. Відповідно до своєї історіософської системи М. С. Грушевський убачає в козаччині не просто окрему сторінку історії, а чинник української історії. Із виходом на історичну арену козацтва український народ постає творцем свого майбутнього.

Значну роль у становленні цієї верстви дослідник відводить діяльності Д. Вишневецького, яка розширила політичний світогляд запоріжців, відкрила перед нею широкі обрії міжнародної політики: навчила дивитися на себе, як на політичний чинник. Ідея Вишневецького про створення козацького осередку – Запорозької Січі, що була постійною, сильно укріпленою твердиною, – закінчила процес творення запорозького козацтва. Надалі, зазначає вчений, козацтво, яке постало на Низу, уже прагнуло мати свою організацію в Україні: не офіційну, урядову, а власну, виборну (за умови, що козаки на волості будуть обирати старших з-поміж себе, а ті за потреби чинитимуть справедливий суд). На початку XVII ст. козацтво стає загально визнаним офіційним сторожем і протектором українського церковного, а з ним культурного й національного життя. Звичайно ж, історик не міг не відзначити, що козацтво стало провідником і головною рушійною силою війни під проводом Б. Хмельницького.

Отже, у своєму творчому спадку М. Грушевський чітко окреслив роль і місце запорізького козацтва в боротьбі за українську державність, визначив козацтво як провідника й головного будівничого української державності. Воно було чітко вписано в авторську схему української історії з Київською Руссю й Галицько-Волинською державою й уважалося творцем Гетьманщини на чолі з Б. Хмельницьким. Так М. Грушевський обґрунтував неперервність українського державотворчого процесу, що, зрештою, завершився новою державною формацією – Українською Народною Республікою, у створенні якої значну роль відіграв сам історик.

Ковальчук М.
КНУ ім. Тараса Шевченка

ПОСТАТЬ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО В ОЦІНЦІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИОГРАФІЇ ТА ПРАЦЯХ УЧЕНИХ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

Кожен народ має великий перелік постатей, які меншою чи більшою мірою вплинули на формування національної самосвідомості та становлення його державності. Однією з непересічних для України постатей є

Богдан Хмельницький, роль і значення цього військового й політичного генія є досить ваговою, а з кінця 1980-х рр. після розширення джерельної бази розпочався новий період у дослідженні національної революції та ролі в ній Б. Хмельницького, що характеризується помітними творчими здобутками вчених.

Основні напрямки дослідження цього періоду в історіографії: 1) роль Богдана Хмельницького у формуванні української армії, її озброєння й постачання – В. Сидоренко, В. Сергійчук; 2) вивчення його військового мистецтва – В. Голобуцький, Л. Олійник, Є. Разін, І. Свешніков (Свешніков І. К. Битва під Берестечком. – Львів. – 1992); 3) висвітлення дипломатичних зусиль гетьмана – І. Бутич, Л. Заборовський, О. Єрмоленко, В. Жебокрицький, О. Касименко, М. Ковальський, М. Кучернюк, Б. Поршньов, Г. Санін, Ф. Шевченко (Шевченко Ф. Історичне минуле в оцінці Б. Хмельницького: (До 375-річчя від дня народження Б. Хмельницького) // Український історичний журнал. – 1970. – № 12); 4) керівництво визвольною боротьбою та створення держави – В. Голобуцький, Г. Сергієнко, В. Смолій, В. Степанков, В. Замлинський (Замлинський В. Богдан Хмельницький // Володарі гетьманської булави: Історичні портрети. – Київ: Варта, 1994; Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький. Соціально-політичний портрет // НАН України, Ін-т історії України. – Вид. 3-тє, доопрац. – К.: Темпора, 2009; Сергійчук В. Богдан Хмельницький та його старшина. – К., 1996); 5) питання про походження, час і місце народження Б. Хмельницького, його сімейне життя, можливе перебування у Франції, місцезнаходження могили та її доля тощо – М. Возняк, С. Кілессо, В. Сергійчук, В. Голобуцький (Кілессо С. Архітектурні та мистецьки скарби Богданового краю. – Київ: Техніка, 2000; Голобуцький В. Запорозьке козацтво. – К.: Вища шк., 1994); 6) недооцінювання значущості утвореної держави, заперечення існування в гетьмана й еліти державної ідеї – С. Горошко, Н. Яковенко (Яковенко Н. Між правдою та славою (не зовсім ювілейні роздуми до ювілею Богдана Хмельницького) // Сучасність. – 1995. – № 11).

Варто відзначити, що у працях українських науковців діаспори можна прослідкувати існування протилежних поглядів на постать Богдана Хмельницького: від визнання й утвердження гетьмана як творця націона-

льної держави та талановитого полководця (О. Оглоблин, Н. Полонська-Василенко, О. Субтельний: Оглоблин О. Хмельниччина і українська державність. – Нью-Йорк, 1954; Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. – Т. 2: Від середини XVII ст. до 1923 р. – К., 1992; Субтельний О. Україна. Історія. – К., 1993) – до заперечення існування в нього чітко вироблених ідей щодо розбудови української держави, а лише задоволення власних інтересів (П. Феденко, І. Рибчин: Феденко П. Триумф і катастрофа. Оцінка досягнень і поразки революції Богдана Хмельницького // Культура і життя. – 1990. – №8; Рибчин І. Динаміка українського козацтва / Ред. Р. Єндик. – Мюнхен, 1970).

Ніхто з вищеназваних учених не зміг спростувати винятково важливої ролі Б. Хмельницького в революційних подіях 1648–1657 рр. Огляд історіографії засвідчує полярність думок дослідників, існування різних підходів та оцінок, що сприяє повнішому й точнішому відтворенню портрета гетьмана, осмисленню суті його діяльності.

Хіжова Л.
НМетАУ

ОЦІНКА УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОГО ДОГОВОРУ 1654 РОКУ В ІСТОРИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Створена після Зборівського договору (1649) Українська козацька держава мала незначні можливості, щоб стати самостійним суб'єктом міжнародних відносин, тому потребувала протекції з боку більш могутньої держави. Зовнішньополітична діяльність Богдана Хмельницького від початку війни була спрямована на пошуки союзників, серед яких головне місце посідали проросійські орієнтири. Однак відмова московського царя підштовхнула його до укладення союзного договору з кримським ханом. Проте ненадійність цього союзника в низці битв із поляками знову гостро поставила питання про пошуки допомоги в інших володарів. Найбільш реальними кандидатурами були турецький султан і московський цар. Українська козацька старшина більше схилилася до союзу з московським правителем.